ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

The Greek Review of Social Research

Vol 132 (2010)

132-133, B-C

Foods and poetry

Ζοζέ Μύσνικ

doi: 10.12681/grsr.11

Copyright © 2010, Ζοζέ Μύσνικ

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0.

To cite this article:

Μύσνικ Z. (2010). Foods and poetry. *The Greek Review of Social Research*, *132*, 197–210. https://doi.org/10.12681/grsr.11

https://epublishing.ekt.gr | **e-Publisher:** EKT | **Downloaded at:** 16/04/2024 17:09:12

Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 132-133, Β΄- Γ΄ 2010, 197-210

Ζοξέ Μύσνικ[*]

ΤΡΟΦΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΣΗ[**]

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η γνώση των τροφών, όπως η όποια άλλη γνώση, αξιεί ποικίλες προσεγγίσεις. Η μελέτη των ποιητικών κειμένων διαφόρων πολιτισμών αποτελεί ένα ανεκτίμητο τοπίο της διατροφικής γνώσης. Στο άρθρο αυτό θα εκκινήσουμε με την επισήμανση των συναφειών των ποιητικών βιωμάτων και των ποιητικών κειμένων με τη γνωριμία των τροφίμων. Σε δεύτερο πλάνο, εξετάζουμε την ποιητική γλώσσα και τις αναλογίες της με τη γαστρονομική τοιαύτη. Θα δούμε στη συνέχεια πώς αυτή η γνώση συμβάλλει στο να εκτιμήσουμε διατροφικές κουλτούρες μέσω της διασάφησης των κοινωνικών δεσμών μεταξύ τροφών, γευμάτων και εορτών. Ό,τι τα άτομα τρώγουν καταμαρτυρεί το γεγονός ότι ανήκουν σε μια συγκεκριμένη κουλτούρα. Κατά τρίτον, θα αναλύσουμε το ρόλο της συμβολικής αξίας της τροφής, καθότι η θέση των ατόμων σε μια κοινωνία εικονίζεται με σύμβολα στα οποία τα άτομα αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους. Και αυτές οι συμβολικές αξίες καθορίζουν σταθερά διατροφικές συνήθειες αλλά και τρέχουσες διατροφικές τιμές.

* Ανθρωπολόγος – ποιητής. Διευθυντής Ερευνών του Εθνικού Ινστιτούτου Αγροτικών Ερευνών στη Γαλλία.

** Το κείμενο είναι αδημοσίευτη και επεξεργασμένη εισήγηση που παρουσιάστηκε στη Συνεδρία «Culture et Gastronomie» για τα 250 χρόνια της Ακαδημίας Γεωργίας της Γαλλίας στις 24.11.2010. **Η μετάφραση έγινε από την Ελένη Κοβάνη**, Διευθύντρια Ερευνών του ΕΚΚΕ.

Η ποίηση είναι σκέψη. Όχι από τις μορφές και τα σχήματα
που θα παρείχε στα κείμενα,
αλλά από τον στοχασμό, την στιγμή ακριβώς
που τούτος παίρνει σάρκα και οστά. [...] Οχι,
όχι από τα διαλανθάνοντα του ποιητικού πεδίου!
Να υποθέσουμε μάλλον ότι όλες οι σκέψεις μιας
κοινωνίας οφείλουν να λάβουν θέση μέσα
σε αυτό το πεδίο, ακόμη και οι επιστημονικές κατευθύνσεις,
ακόμη και ο πολιτικός διάλογος.

Yves Bonnefoy

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δεν θα μπορούσα να αρχίσω τη συγγραφή αυτού του κειμένου χωρίς να ομολογήσω την τιμή που αισθάνομαι για την απόδοση, από την UNESCO, του status της «άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς της ανθρωπότητας» στη γαλλική γαστρονομία. Πώς να κατανοήσουμε τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση και τα τρόφιμα, με τη γη, το ψωμί και το κρασί, αν διαχωριστούν οι επιστημονικές ερμηνείες από τις ποιητικές προσλήψεις του κόσμου και των όντων που τον κατοικούν; Πώς να ανακουφίσουμε τις πληγές του κόσμου αυτού και τη δύσπνοια των μοντέλων που αξιούν να τον οικειοποιηθούν; Πώς να οικοδομήσουμε νέα πρότυπα, χωρίς υπέρβαση της γενικευμένης αρχής της διάζευξης, που σταδιακά εγκαθίσταται; Έχω την εντύπωση ότι σιγά-σιγά η αποδοτικότητα και η ομορφιά παίρνουν διαφορετικούς δρόμους· ότι τεχνική πρόοδος και κοινωνική άνθιση αλληλο-επιβλέπονται με παράδοξο τρόπο· ότι η οικονομική ανάπτυξη και η ευημερία των πολιτών δεν βαδίζουν χέρι χέρι... Πρόκειται απλά για μια εντύπωση, μην μου ζητάτε στατιστικές αποδείξεις. Θεωρείται δεδομένο ότι στην επιστήμη, στον επιστημονικό λόγο ανήκει η αυθεντία της αλήθειας. Στην ποίηση... Α! η φτωχή ποίηση! Πίπτει στην παγίδα, η ωραία των ευμέλιστων λέξεων! Εσο ωραία και σιώπα! Ειδικά, μην ανακατεύεσαι με την επιστήμη, την οικονομία, την τεχνολογία...

Εσο ωραία και αθάνατη, μην ανακατεύεσαι με τις κοινοτοπίες τούτου του κόσμου, η ωραιότητα και η αλυσιτέλειά σου είναι ένα και το αυτό. Μην αναμιγνύεις τις μεταφορές σου με την κόπρο, μην λεκιάζεις την καθαρότητα στις σάλτσες της γάστρας...

Και όμως! Θα χρειασθεί η ποίηση η ίδια να αναμιχθεί!

Η ποιητική εμπειρία δεν είναι μόνον λογοτεχνία· αφορά τη ζωή σε όλες της τις διαστάσεις· αυτό, απλά. Δεν είναι υπερβολή να ισχυρισθεί κανείς ότι υπάρχει ποιητική κατάσταση έκτακτης ανάγκης στο πεδίο: των νέων παραδειγμάτων σχέσεων κοινωνίας, της γεωργικής παραγωγής, της αστικοποίησης· και μη θεωρηθεί ότι...θα αναδυθούν αίφνης επιστημονικές έρευνες από το μηρό του Δία. Αναμφίβολα, χρειαζόμαστε νέες γνώσεις, αλλά πάνω από όλα χρειαζόμαστε μια νέα γνώση, γνώση μιας νέας ποιότητας· τέτοια, βασισμένη στην αρχή της ενοποίησης των διαφόρων μορφών της σοφίας, των διαφορετικών εμπειριών του κόσμου. Στόχος του παρόντος κειμένου, είναι να δείξει ακριβώς: ότι ποίηση και τρόφιμα σιγοβράζουν ανάκατα στην ίδια μαρμίτα· ότι το να έχεις το νερό και τις λέξεις στο στόμα είναι ίδιον του ανθρώπινου είδους· τέλος, το ότι η γνώση μπορεί να αναπτυχθεί με διαφορετικό τρόπο αν το κατακερματισμένο σύγχρονο ανθρώπινο είναι δύναται να κινηθεί προς την ενότητά του.

Το ερώτημα που τίθεται αφορά πρωτίστως τη θέση της εμπειρίας και των ποιητικών κειμένων στη γνώση των τροφών, καθώς και τη σχέση της ποιητικής γλώσσας και των αντιστοιχιών της με τη γλώσσα της γαστρονομίας. Στη συνέχεια θα δούμε πώς αυτή η γνώση μπορεί ανάγλυφα να αναδείξει τις διατροφικές κουλτούρες, ρίχνοντας φως στους κοινωνικούς δεσμούς που υφαίνονται γύρω από τα τρόφιμα, τη διατροφή, τις εορταστικές εκδηλώσεις. Ανακαλύπτοντάς τες, έτσι, μέσα από το τι οι άνθρωποι τρώνε, κι από το ανήκειν τους σε ένα τόπο, σε μια κουλτούρα, σε μια εποχή. Τέλος, θα επανέλθουμε στο ρόλο της συμβολικής τιμής των τροφών, διότι το ανήκειν των ατόμων σε μια κοινωνία συμπυκνώνεται σε σύμβολα μέσα στα οποία τα άτομα αναγνωρίζονται. Θα τεθεί επίσης το θέμα της αγοράς, διότι διαπιστώνουμε ότι οι συμβολικές αξίες είναι συχνά σε αρμονία με τις τιμές· όχι! Δεν πρόκειται για λογοτεχνικά βραβεία! Αναφέρομαι στα πεζά χρήματα που οι αγοραστές είναι πρόθυμοι να πληρώσουν για ένα μπουκάλι κρασί ή ένα τοπικό τυρί.

Ω τι αμαρτία! θα αναφωνήσουν ορισμένοι ποιητές, να επικαλούμαστε τον Νερούδα για να μιλήσουμε για τη σούπα μουγγρί. Α! αυτό δεν είναι επιστημονικό! θα αποφανθούν οι σχολές των σχολαστικών δοκτόρων. Αλλά οποία απόλαυση, να παραβιάζει κανείς, ως ποιητής και ως επιστήμονας, τους κανόνες, να δαγκάνει το μήλο και να αφήνει το χυμό των λέξεων να ρέει στην επιφάνεια των εννοιών· εννοιών, ενίοτε αφυδατωμένων.

1. ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΤΡΟΦΩΝ

Η ποίηση διανοίγει την κλίμακα του
πραγματικού (χώρου, χρόνου, πνεύματος,
του είναι, και του μη είναι) και αλλάζει τη ζωή,
τη γλώσσα, το όραμα ή την εμπειρία του κόσμου,
τη δυνατότητα του καθενός, τη δημιουργική του
διαθεσιμότητα.

Roberto Juarroz

Η γνώση των τροφών, όπως και κάθε μορφή γνώσης, απαιτεί ποικίλες διασαφήσεις. Για έναν άρτο δεν είναι αρκετή η γνώση του ποσοστού της γλουτένης και οι ρεολογικές της ιδιότητες. Θα πρέπει να δαγκώσει κανείς, θα χρειασθεί να αισθανθεί την κρούστα να συνθλίβεται ανάμεσα στα δόντια για να του χαρισθεί η μαλακιά του ψίχα. Είναι αναγκαία μια αισθητή γνώση. Το χαρακτηριστικό της ποίησης είναι να μεταφράζει τις συγκινήσεις σε λέξεις: αυτό είναι το καθήκον της, η ανυπέρβλητη σχεδόν πρόκλησή της. Μπορεί να περιγραφεί με λόγια η αγάπη; ένα ηλιοβασίλεμα; ή το κλάμα του νεογέννητου;

Ο Αρθούρος Ρεμπώ είναι αυτός που πλησίασε εγγύτερα σε έναν ορισμό του απροσδιόριστου της «ποίησης… του να μην μπορεί να ορίσει τους ιλίγγους της»· ο ίδιος ποιητής πλησίασε ένα αρτοποιείο ένα χειμωνιάτικο πρωινό:

Οι εξεστηκότες έκπληκτοι *(απόσπασμα)*

Μαύροι μεσ' το χιόνι και μεσ' την καταχνιά,
στο μεγάλο υπόγειο φεγγίτη που φέγγει
εις υπόκλισην γερμένοι,

Στα γόνατα, πέντε μικρές δυστυχίες !
τηρούν τον αρτοποιό
Βαρύ να πλάθει άρτο ξανθό…
...

Θωρούν βραχίονα λευκό δυνατό
Στην γκρίζα ζύμη σχήμα να δίνει,
και φεγγοβόλο στόμιο για να φουρνίζει

Να ψήνεται ακούν τον άρτο τον ευλογητό
Κι, χαρωπό αρτοποιό να τραγουδά
μια μελωδία παλιά.

Κουλουριασμένοι, κανείς δεν κινείται
Στην ζωογόνο πνοή υπογείου φεγγίτη, ερυθρωπού
Θερμού ωσάν μαστού.

Κι όταν μεσάνυχτα σημαίνει
ο ψημένος άρτος βγαίνει
κιτρινόχρωμος στιλπνός

Ενώ, υπό το καπνισμένο πατερό
αινούν οι μυρωδάτες κρούστες
και οι γρύλοι [...]

Η ποίηση βοηθά την πρόσβαση στην εκλεπτυσμένη γνώση του ανθρώπινου είναι και των πραγμάτων. Η επιστημονική γνώση θα επωφελείτο και θα ήτο κατανοητότερη μέσα από τη συνεργασία και τη σύζευξη με άλλες μορφές γνώσης, την αισθητική, εμπειρική, φιλοσοφική, θρησκευτική, ακόμα και. την ποιητική! Για να γνωρίσουμε τις τροφές θα πρέπει να επιχειρηθεί η σύγκλιση, η συνεργασία, η διασταύρωση θέσεων· όχι ο κατακερματισμός αυτών, όχι η καλλιέργειά τους σε απομονωμένα πεδία.

Κάθε τομέας, επιστημονικός ή καλλιτεχνικός, διαθέτει τα δικά του εργαλεία και τις μεθόδους του. Η αρχαιολογία και οι ανασκαφές της επιτρέπουν για παράδειγμα την ανακάλυψη του υλικού κόσμού των προηγούμενων πολιτισμών, τα ενδιαιτήματά τους, τους ναούς τους, τις τεχνικές καλλιέργειας ή του μαγειρέματός τους. Η Ποίηση, ρυθμική συμπύκνωση της γλώσσας υπάρχει πριν από τη γραφή, σε τραγούδια που συνόδευσαν την εργασία των αγροτών ή των σιδηρουργών, στα ξόρκια για τη θεραπεία ασθενειών, στο κάλεσμα θεοτήτων ή στη συνοδεία των νεκρών στο μυστηριώδες ταξίδι τους... Το ποίημα ήταν επίσης ένα από τα εργαλεία (τα «γνωστικά» θα έλεγαν οι σύγχρονοι μας μελετητές) που επέτρεψε την προφορική μεταβίβαση μύθων, τελετουργιών, σοφίας και γνώσεων. Όπως το εικονογραφεί το έπος του Gilgamesh,[1] το πρώτο επικό ποίημα σε ίχνη γραφής.

1. Επικές διηγήσεις στη γλώσσα των Σουμερίων στο τέλος της τρίτης χιλιετίας π. Χ, για τα κατορθώματα του Γκιλγκαμές, ηρωικής φιγούρας της αρχαίας Μεσοποταμίας

Οι μεγάλοι ποιητές έχουν πάντα τραγουδήσει ποιήματα της πόσης και της βρώσης. Μέσα από αυτά τα τραγούδια μπορεί να γίνει κατανοητό ότι μέσα στην ποικιλία των τροφών και ποτών μερικά κατέχουν προνομιακή θέση: τα τρόφιμα ετικέτας προέλευσης, τα κομίζοντα έναν έκδηλα σημαντικό συμβολισμό.

Είναι έτσι ο τραγουδισμένος/μαγευτικός οίνος του Baudelaire:

Άνθρωπε, προς σε, ω αγαπητέ απόκληρε / υπό τη φυλακή του ποτηριού μου και τα ροδόχροα κεριά μου / ένα τραγούδι γεμάτο φως και αδελφοσύνη! [...] Επειδή αισθάνομαι τεράστια χαρά όταν κυλώ / στο φάρυγγα ενός ανθρώπου καταπονημένου από τα έργα του / και το θερμό του στήθος ένα γλυκό μνήμα / όπου μου αρέσει απείρως καλύτερα από τους κρύους μου τάφους («η ψυχή του κρασιού» στα «Άνθη του Κακού»)

Ο οίνος εξανθρωπίζεται, κερδίζει τη ζωή και προσφέρει την αδελφότητα, είναι αυτός που μιλά σε πρώτο πρόσωπο: μετατρέπεται στον όμοιο του ποιητή. Αυτός ο τρόπος απόδοσης ζωής στα τρόφιμα, με διάλογο στον ενικό μαζί τους, ενδύοντάς τα επίσης και καθιστώντας τα συνδαιτυμόνες, είναι αρκετά κοινός σε διάφορους πολιτισμούς. *«... Βγες έξω foufou*[2] */ βγες ωσάν περιστέρι / για να θαυμάσει κανείς τη σβελτάδα και την αγνότητά σου […]/ έλα με λευκό boubou*[3] *όπως ένας προσκυνητής στη Μέκκα/ και περπάτα όπως ένα ενθουσιώδες παγώνι/ έλα και κάτσε / μαζί με την υπέροχη γυναίκα σου μεσ' την σουπιέρα...»* (T. A Komla)

Στην Ιαπωνία δεν είναι το κρασί ούτε η foufou, αλλά το ρύζι ο προσκεκλημένος, των ενδοξότερων δασκάλων του χαϊκού[4]

Αχ, το αηδόνι
Το τραγούδι του, αναδύθηκε από το όνειρό μου.
Το ρύζι το πρωινό.

Ryokan

Σε τρείς στίχους η ζωή κυλά, η διαδοχή νυχτών και ημερών... το ρύζι εμφανίζεται αστραφτερό σε όλη τη συμβολική του δύναμη...Το

2. Foufou: παχιά πάστα από ίγναμον ή μανιόκα, συνηθισμένο πιάτο στη Δυτική Αφρική

3. Boubou: ένδυμα: είδος χιτώνα κοινής χρήσης στην Αφρική και σε μουσουλμανικές χώρες.

4. Haikou: ιαπωνικό κλασικό ύφος ποίησης διαρθρωμένο σε τρεις στίχους: 5 / 7/5 συλλαβές έκαστος.

ρύζι συνέχεια της ζωής· το ρύζι που καλεί στην εργασία, που υπενθυμίζει την υλική μας συνθήκη, που δεν επαρκεί για το όνειρο...

Η Ποίηση μάς βοηθά να κατανοήσουμε καλύτερα την ιερότητα ορισμένων τροφίμων, τη θέση τους στις τελετουργίες, στους μύθους και στις πρακτικές θυσιών των διαφόρων κοινωνιών. Στο αρχαίο Μεξικό τραγουδούσαν ως εξής την προσφορά κακάο στους Θεούς: «*Στη μοναξιά τραγουδώ / σ' εκείνον που είναι ο Θεός μου / Στη θέση του φωτός και της θερμότητας / στον τόπο της διαταγής / αφρός το ανθισμένο κακάο / το ποτό που μεθά με λουλούδια /.../ Καθείς είναι εδώ / στη γη / εσείς, κύριοι, πρίγκιπες μου / αν η καρδιά μου το γευότανε / θα μέθαγε* (ποίηση Αζτέκων). Είναι στα ποιητικά ιερά κείμενα που συναντάμε συχνά την προέλευση των διατροφικών πρακτικών και κανόνων καθώς και τις απαγορεύσεις: Αυτό που κανείς τρώει και αυτό που δεν τρώει. «Δεν θα βράσεις το αρνί στο γάλα της μητέρας του». Τί μεταφορική δύναμη περικλείει το χωρίο αυτό της Παλαιάς Διαθήκης! Πόσες πιθανές ερμηνείες! Η εξήγηση αυτής της περικοπής βρίσκεται στη βάση μιας των αρχών της kashrut[5]:

Ο αυστηρός διαχωρισμός των γαλακτοειδών προϊόντων από τα κρεάτινα. Απαγορεύσεις ρητές ή σιωπηρές, υπάρχουν σε όλους τους πολιτισμούς· η διατροφή, αυτό που κανείς εν-σωματώνει, τα θρεπτικά συστατικά για τη λειτουργία του οργανισμού, όλα έχουν όμοια έναν ιερό χαρακτήρα.

2. ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑΣ

Από την ώρα της γέννησής μας,
εισερχόμαστε στον κόσμο των συμβόλων·
μόλις βαπτιστούμε έχουμε γίνει
ένα σύμβολο απέναντι σε άλλα σύμβολα,
ένας λόγος σε σχέση με άλλους λόγους.
Αυτό που φάνταζε αμφίβολη φιλοσοφία
ποιητών είναι πλέον γεγονός αναγνωρισμένο
από μέρους των επιστημών.
Ένα γλωσσολογικό πεδίο
συνιστά ένα σύστημα συμβόλων

Οκτάβιο Παζ

5. Kashrut: Σύνολο των διατροφικών εβραϊκών κανόνων.

Η μελέτη ποιητικών κειμένων διαφορετικών πολιτισμών αποτελεί μια ανεκτίμητη δεξαμενή γνώσης για τα τρόφιμα, αλλά δεν έχουμε ακόμα προσεγγίσει την καρδιά: την ίδια τη γλώσσα, διότι αν «υπάρχει κάτι» που βρίσκεται στην καρδιά της ποίησης είναι η γλώσσα. «*Η ποίηση είναι απόπειρα να ειπωθεί το άρρητο: η πιο επικίνδυνη χρήση της γλώσσας*» (R. Juarroz)

Το να βρεθούν οι ομιλούσες λέξεις και οι σιωπηλές, οι ήχοι και οι ρυθμοί, για την προσέγγιση ενός φύλλου που τρέμει· ιδού το εκτός ορίων έργο των ποιητών: να αποπειραθεί κανείς τη συμπύκνωση της γλώσσας και ταυτόχρονα την έκρηξή της, ωσάν μια σταγόνα άρωμα καταπίπτουσα στην επιφάνεια των λέξεων, παράγουσα κύματα και ατμούς απροσδόκητους. «Ποίηση, όχι μια μορφή του γράφειν, όταν των χειλιών ζωή» (P. José): εκφράζει καλά την ανεπανόρθωτη απώλεια μεταξύ ζωής και κειμένων.

Εκκινούμε λοιπόν με τη διαπίστωση ότι η ποιητική γλώσσα, αυτή η συμπυκνωμένη γλώσσα, η κατακερματισμένη και μη γραμμική, η οποία προσπαθεί να μεταφράσει τα συναισθήματα σε λέξεις, μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση του συμβολικού σύμπαντος του συνδεδεμένου με τα διαφορετικά είδη τροφών, με τρόπους της παρασκευής τους και της βρώσης, με τα είδη των γευμάτων, με την κοινωνική διάσταση της διατροφής. Εάν οι επιστήμες και η επιστημονική γλώσσα εμφανίζονται σχετικά αδιάφορες έναντι της ποίησης –τούτης ως οδού γνώσης– δεν συμβαίνει το ίδιο με τη γλώσσα της διαφήμισης, η οποία έχει καλά καταλάβει την αποτελεσματικότητα της ποιητικής γλώσσας, όταν πρόκειται να απευθυνθεί κανείς στα ανθρώπινα συναισθήματα· ή μάλλον, να απευθυνθεί –σύμφωνα με τη γλώσσα του «μάρκετινγκ»– στις «φωλιές αγοράς» (niches de marche). Έτσι, μπορούμε να διακρίνουμε εύκολα μια διαφήμιση τυριού, κομίζουσα αγροτικότητα και οικογενειακά γεύματα· μια διαφήμιση μπύρας δηλωτική μιας στιγμής χαλάρωσης με φίλους σε πλοίο· ή ακόμα μια διαφήμιση καφέ με τη οθόνη αποπνέουσα το άρωμα των ερωτευμένων... Ο χορός των συμβόλων δεν ακολουθεί μια οποιαδήποτε χορογραφία. «Κόκα –κόλα είναι αυτό» θα ήθελα να πω (ζητώντας συγγνώμη για τη βλασφημία) ότι αυτό είναι σχεδόν ποίηση· οι εορταστικές και αθλητικές εικόνες, απευθυνόμενες κατά κύριο λόγο στους νέους, θα κάνουν τα υπόλοιπα. Οι εικόνες θα οδηγήσουν τον καθένα στο να συσχετίσει το «αυτό» με τις προσωπικές του συγκινήσεις.

Το θέμα της ποιητικής γλώσσας ξεπερνά κατά πολύ τη σχέση της με τα τρόφιμα· μεταξύ ποικίλων όψεων της σημερινής κρίσης, συ-

μπεριλαμβάνεται και η σχεδόν υποτιμημένη κρίση της γλώσσας, και των κλισέ του συρμού: «αειφόρα ανάπτυξη», «διαφάνεια αγορών», «δίκαιο εμπόριο»… Πώς να ερμηνεύσει κανείς αυτά τα στερεότυπα; Μα, κατανοώντας απλά το κενό του νοήματός τους. Όπως με τους «παλιούς» υμένες αργυρικών φωτογραφιών όπου κανείς μπορεί να σταθμίσει αλλάζοντας θέση των φωτεινών και των σκοτεινών. Μπορούμε έτσι να καταλάβουν τούτα τα κλισέ, διότι είναι σαφές ότι τα πραγματικά περιστατικά αποκαλύπτουν έναν κόσμο όλο και λιγότερο αειφόρο, διαφανή ή δίκαιο. Κρίμα: «Η κακή ονοματοθεσία των πραγμάτων επαυξάνει τη μιζέρια του κόσμου» (Αλμπέρ Καμύ).

Να επιστρέψουμε στο θέμα μας: Η ποιητική γλώσσα είναι υφασμένη με λέξεις και σιωπές, με ρητά και άρρητα, με ρυθμούς και ήχους, με αντιθέσεις και συγκλίσεις. Έτσι, η γαστρονομία είναι δομημένη σαν μια γλώσσα, βαίνει δε σαφώς πέραν της ετυμολογίας της («διαχείριση του στομάχου»): γίνεται ποιητική. Γαστρονομία λαϊκή ή γαστρονομία λόγια, γεγονός είναι ότι ένα καλό πιάτο πρέπει να συνδυάζει υφές, αρώματα, γεύσεις, χρώματα... και θα πρέπει να πηγαίνει ακόμα παραπέρα: να μεταβιβάζει ένα συναίσθημα, και είναι τότε που το ωραίο συναντά το καλό με τρόπο ανεξήγητο, ανείπωτο. Θα έλεγα μάλιστα ότι η καλή γαστρονομία, όπως και η καλή ποίηση, θα πρέπει με τη συναρμογή των υλικών να είναι απλή και μαγική: κομμάτι φουά γκρα μαλακό, ταρτίνα άρτου εξοχής τραγανή, μερικές σειρές υπόξινων σύκων και κρασί με εκχύλισμα φρούτου … διαχέεται στο στόμα σε όλη τη διάρκεια του γεύματος...

Θα μπορούσα να γράψω «ποίηση», πάνω σε ένα μεξικάνικό tamal,[6] σε μια πίτσα Σικελίας, ή ακόμα σε ένα καλό αμερικάνικο χάμπουργκερ· αλλά όταν η γλώσσα χάνει τη δομή της, όταν μαλακό ψωμί, τρυφερό κρέας, μουστάρδα, κέτσαπ... όταν πάστα από καουτσούκ, μοτσαρέλα, σάλτσα τομάτας, ανακατώνονται και χάνουν τη γεύση τους, όταν το όλο γίνεται ένα, χωρίς τόνο φωνή ούτε σιωπή… αντίο ποίηση, αντίο γαστρονομία.

Μία διευκρίνιση: Μην συγχέετε γαστρονομία με πολυτέλεια· αναμφίβολα το πλησίασμα στα εκπληκτικά των μεγάλων Σεφ είναι πολυτέλεια. Αλλά η λαϊκή κουζίνα υπάρχει, ένα καλό tamal ή μια

6. Tamal: συνηθισμένο παρασκεύασμα του Μεξικού και διαφόρων χωρών της Λατινικής Αμερικής. Γέμιση με φρεσκοκομμένο καλαμπόκι, με διάφορα είδη κρέατος και μπαχαρικών τυλιγμένο σε φύλλα καλαμποκιού και βράσιμο σε ατμό ή ψήσιμο σε πήλινο φούρνο.

καλή πίτσα υπάρχουν· το θέμα είναι μα μην χάσουν ούτε τη γλώσσα τους ούτε το μήνυμά τους.

3. ΤΡΟΦΙΜΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΙ ΔΕΣΜΟΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΩΡΟ

Στα χρόνια τα παλιά,
λαγόποδες, πατέ, φιλέτα νοστιμιά.
Κοκόρια στη χύτρα φρικασέ
Με μπεϊκον, κρεμμύδια, ναι.
Γλώσσες, εντόσθια και νεφρά
εν αφθονία όλ' αυτά.
Πιάτα του χτες, σύντροφοί μου
Ούτε ένας δεν βρίσκεται πια στη Γαλλία

Boris Vian «Απαισιόδοξη Μπαλάντα»

Ο Πάμπλο Νερούδα στο «Ode à la soupe de conger» («Ωδή στη σούπα φαγγρί») μας δείχνει πόσο θαυμάσια μέσα από ένα πιάτο, από τη γεύση του, τις μυρωδιές του... αναδύονται και επιστρέφουν τα παιδικά του χρόνια, η χώρα του, η θάλασσα της Χιλής... «... *Φέρε στην κουζίνα / το γδαρμένο μουγγρί / το σπιλωμένο δέρμα του σαν γάντι υποχωρεί / τότε/ μια μάζα θάλασσας /παραμένει προς ανακάλυψη /... Τώρα / επιλέξτε το σκόρδο /χάδι πρώτα / αυτό το πολύτιμο φίλντισι / αποπνέει την οξύθυμη οσμή του / έτσι / ας το κατακομμένο σκόρδο /να αναμειχθεί με κρεμμύδι / και ντομάτα / μέχρι το κρεμμύδι / να χρυσίσει [...] τώρα / μοναδικά απαραίτητο / αφήστε σε αυτό τον πεντανόστιμο / να χυθείι η κρέμα / ένα βαθύ ρόδινο· / σε σιγανή φωτιά / να ετοιμαστεί ο θησαυρός / μέχρις ότου μες στο ζωμό / να θερμανθούν / τα αποστάγματα της Χιλής / και στο τραπέζι / φθάνουν στην ώρα παντρεμένες / οι γεύσεις / της θάλασσας και της γης / ώστε μέσα σε αυτό το πιάτο / να γνωρίσεις τον ουρανό*» (Pablo Neruda).

Η διαδικασία τυποποίησης θέτει το ζήτημα της μη διαφοροποίησης των ατόμων, όμως αυτή δεν έρχεται σε αντίφαση με την ταυτότητα της εξατομίκευσης τους· αντίθετα την καθιστά ακόμη πιο αναγκαία. Τα τρόφιμα παίζουν έναν ιδιαίτερο ρόλο στη διαλεκτική σχέση: διαδικασία εξατομίκευσης /μη διαφοροποίηση· αποτελούν ορόσημα ταυτοτητο-ποιητικά.[7] Συμβάλλουν έτσι στη διαμόρφωση

7. Repères identificatoires βάσεις αισθητών και μνημονικο-ποιητικών δεδομένων επί των

των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων, επιτρέπουν στα άτομα να αναγνωρίζονται αναφορικά με τις ρίζες τους και τους δεσμούς τους. Συνδέουν τους ανθρώπους με έναν τόπο στο πλαίσιο μιας κοινωνικής ομάδας αναφοράς.

Τα τρόφιμα δένουν τους ανθρώπους μεταξύ τους, διότι η διατροφή είναι επίσης μια κοινωνική πράξη μέθεξης· η σύνθεση του «convivium» είναι «σχεδόν» το ίδιο σημαντική με τη σύνθεση του πιάτου. Ένα κουσκούς στο Μαρόκο, ένα asado της σχάρας στην Αργεντινή ή μία paella στην Ισπανία, τρέφουν τους συνδαιτυμόνες και τους δεσμούς τους... «η Φιλία, λαμπρή λειτουργία / στο τελετουργικό της asado» (A.T. Gomez). Δεσμοί που δημιουργούνται κατά τη διάρκεια του γεύματος, αλλά συχνά επίσης κατά τη διάρκεια της παρασκευής των πιάτων.

Τα τρόφιμα θέτουν φυσικά πρόσωπα και κοινωνίες στη ροή του χρόνο· υπάρχει μνήμη και διατροφικές νοσταλγίες (βλ. εδώ στίχους Boris Vian)· τούτες συνδέουν τους ανθρώπους με τους προγόνους, τους νεκρούς με στους ζωντανούς, το παρελθόν με το παρόν· τα δε παιδικά γεύματα μάς συνοδεύουν σε όλη τη ζωή. Ο ποιητικός χρόνος δεν είναι ο χρόνος των ωρολογίων, δεν κυλά ομοιόμορφα· πρόκειται για ένα χρόνο κατακερματισμένο, υφασμένο από στιγμές πύκνωσης· χρόνος του έρωτα και του θανάτου, των ταξιδιών και των επιστροφών... Η συναισθηματική ζωή δεν είναι όπως η βιολογική, αυτή της συνεχούς λειτουργίας. Όπως με τα σταφύλια σε ένα τσαμπί της αμπέλου, οι άνθρωποι προσπαθούν να αποσπάσουν στιγμές από τον χρόνο. Να καταθέσουν σημάδια σημαντικών στιγμών, τέτοιων που δομούν τη ζωή τους και τις αναμνήσεις τους. Έτσι, οι εορτές ρύθμιζαν πάντα, σε όλους τους καιρούς τον ανθρώπινο βίο. Ακόμη και σήμερα στην τρίτη χιλιετία: γενέθλια, γάμος, Χριστούγεννα ή Πρωτοχρονιά, εορτές του τρύγου και του θέρους. Και, τα τρόφιμα δεν έχουν άλλη επιλογή, πρέπει να προσαρμοστούν στον εορταστικό ρυθμό. Έτσι, στη Γαλλία, χιλιάδες βιοτέχνες και βιομήχανοι εργάζονται όλο το χρόνο για να παράγουν σαμπάνια, γαλοπούλα, φουά γκρα, στρείδια... και άλλα περίφημα γαστρονομικά που θα καταναλωθούν σε λίγες μέρες του Δεκεμβρίου.

οποίων θεμελιώνονται οι ποικίλες μορφές του κατοικείν στον κόσμο, σύμφωνα με διάφορους τρόπους της σχέσης με τον εαυτό και τους άλλους» (E. Ortigues).

4. Η ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΤΡΟΦΙΜΩΝ

Καταναλίσκει κανείς πριν από όλα σύμβολα

J. Tremolières

[...] *διότι όπως η αγάπη σας στέφει, οφείλει να σας σταυρώσει.*
[...]
Όπως στα στάχυα σίτου, η αγάπη σας συγκεντρώνει μέσα της.
Σας κτυπά για να σας καταστήσει διαφανείς.
Σας κοσκινίζει για να σας ελευθερώσει από το δέρμα σας.
Σας αλέθει ως την τέλεια λευκότητα.
Σας ζυμώνει μέχρι να γίνεται τέλεια εύκαμπτος.
Και τότε σας εκθέτει στην ιερή της φωτιά, για να μπορείτε να γίνετε το ιερό ψωμί
[...] στην ιερή εορτή του Θεού

Khalil Gibran *«Ο Προφήτης»* / *«Η Αγάπη» απόσπασμα*

Ζούμε σε έναν κόσμο συμβόλων· η βύθισή μας σ' αυτόν, η έλλειψη απόστασης από τα πράγματα, εμποδίζει ενίοτε την εκτίμηση της επίδρασης αυτού του «συμβολικού σύμπαντος» στις καθημερινές μας αποφάσεις: στην επιλογή ενός τηλεοπτικού προγράμματος, ενός μοντέλου αυτοκινήτου ή των τροφίμων που καταναλώνουμε. Πώς να κατανοήσουμε τούτα τα σύμβολα τα οποία μας περιβάλλουν, μας επηρεάζουν και καθορίζουν τη συμπεριφορά μας;

Τα σύμβολα κατ' αρχάς αντιπροσωπεύουν μια συμπυκνωμένη μορφή επικοινωνίας· προβάλλονται, εκτίθενται. Δεν πρόκειται για αφηρημένες παραστάσεις: ένας ζυγός με δύο δίσκους συμβολίζει τη δικαιοσύνη, μια μέλισσα το εργατικό πνεύμα, ο κλάδος ελαίας την ειρήνη... Το να λεχθεί ότι πρόκειται για συμπυκνωμένη μορφή επικοινωνίας σημαίνει ότι τα σύμβολα δεν υπάρχουν σε ατομική βάση. Συνιστούν αποτέλεσμα κοινωνικής κατασκευής, δημιούργημα αλληλεπιδράσεων ατόμων και κοινωνιών. Το δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό των συμβόλων απορρέει από τη διάκρισή τους σε αυτά που αναγνωρίζονται και σε όσα κείνται εκτός των ορίων μιας δοσμένης μορφής συμβολοποίησης. Η ετυμολογία της λέξης είναι άλλωστε ακριβής: από το ελληνικό *σύμβολον*, που σημαίνει σήμα, κώδικας. Ορισμένα σύμβολα αποτελούν σημεία αναφοράς για κάποιες κοινωνίες και όχι για άλλες. Ανάλογα με τους πολιτισμούς το

φίδι μπορεί να συμβολίζει τον διάβολο ή τη γονιμότητα, το λευκό χρώμα την αγνότητα ή το πένθος. Το ποίημα του Khalil Gibran που παραθέσαμε λίγο πιο πάνω εγγράφεται στο συμβολικό σύμπαν του Χριστιανισμού. Τα «εθνικά σύμβολα» (σημαίες, ύμνοι...) είναι εύλογα εν προκειμένω· καθορίζουν σαφώς τον κοινωνικό χώρο όσων ταυτίζονται με αυτά. Τέλος, στο μέτρο που τα σύμβολα απεικονίζουν αξίες και πεποιθήσεις μπορούμε να επιβεβαιώσουμε ότι «επιβάλλουν» κανόνες και υποχρεώσεις: Στέκεται προσοχή κανείς στο άκουσμα του εθνικού ύμνου· δεν θεωρείται σωστό το πέταγμα του ψωμιού ούτε «το να βάλει κανείς νερό στο κρασί του».

Τα ποιήματα της αγάπης αποπνέουν συχνά τη συμβολική δύναμη των τροφών. «*... η πυκνή σου κόμη, ηλιακός καταρράκτης / το στόμα σου και η λευκή πειθαρχία / των κανίβαλων δοντιών σου / δεσμώτες φλογών /το δέρμα σου χρυσίζων άρτος / και τα μάτια σου σε απόχρωση καμένης ζάχαρης / τόποι όπου ο χρόνος δεν περνά / κοιλάδες που μόνο τα χείλη μου ξέρουν...*» (Οκτάβιο Παζ).

Ιερή ή βέβηλη η αγάπη τέτοια συμβολική δύναμη εμφανίζει. Στον Θεό απευθύνεται ο Ομάρ Καγιάμ, ο διάσημος Ιρανός ποιητής του 12ου αιώνα, για να δικαιολογήσει την παράβαση του, όπως εκτίθεται σε αυτά τα τετράστιχα... «Να δύναμαι πάντα ν' αγαπώ τις houris,[8] τους αγγέλους! / να κρατώ στο χέρι ένα καλό ανόθευτο κρασί, εσαεί! / Και απαντώ σε όσους με κατηγορούν: παίρνω ό, τι προέρχεται από τον Θεό. Προς αυτόν το εγκώμιό μου».

Άρα, οι συμβολικές αξίες δεν είναι αμετάβλητες, παγιωμένες για πάντα· αντίθετα είναι το αποτέλεσμα της διαδικασίας συμβολοποίησης που αναπτύσσεται στην πάροδο του χρόνου. Η εξέλιξή τους μπορεί να μας επιφυλάσσει εκπλήξεις. Οι σημερινές τιμές ενός χωριάτικου ψωμιού σε σύγκριση με την άσπρη baguette· ή αυτές της κόκκινης ζάχαρης σε σύγκριση με τη διυλισμένη φαίνεται να επιβεβαιώνουν μια μείωση της αξιολόγησης του λευκού χρώματος ως συμβόλου καθαρότητας. Από την πλαστότητα της σύγχρονης ζωής αναδύεται η λαχτάρα για τη φύση· οι κάτοικοι των αστικών κέντρων αναζητούν το πράσινο, τον «αγροτικό τουρισμό»· νέες συμβολοποιήσεις αναπτύσσονται, σε χρώματα, σε σχήματα, στα εμπορικά σήματα και στο λόγο που έχει να κάνει με τα τοπία, τα προϊόντα και τις τοπικές γνώσεις παραγωγής.

8. Houris: στα περσικά (και σύμφωνα με την μουσουλμανική παράδοση): ουράνιες ομορφιές.

Η συμβολική αξία προκαλεί κραδασμούς, δεν είναι μετρήσιμη. Μας παραπέμπει σε μη ορθολογικούς ρασιοναλισμούς σχετικά με τις επιλογές των καταναλωτών. Δεν είναι τυχαίο ότι η έννοια αυτή, στην ολότητά της, είναι η μεγάλη απούσα των οικονομικών αναλύσεων, οι οποίες προτιμούν να αφήνουν στο σκότος τη σημασία της συμβολικής αξίας. Η ενσωμάτωση της εν λόγω έννοιας στις οικονομικές αναλύσεις θα οδηγούσε σε θεμελιώδεις αμφισβητήσεις. Για παράδειγμα, το ζήτημα της σχέσης μεταξύ τιμών και κόστους παραγωγής· βέβαια υπάρχει μια σύνδεση, οι τιμές, ωστόσο, της αγοράς δύσκολα κατανοούνται χωρίς την ενσωμάτωση της συμβολικής αξίας των προϊόντων, αλλά και χωρίς τις αντίστοιχες τοιαύτες των παραγωγών και των τόπων παραγωγής. Αυτό ισχύει για το κρασί ή τη σαμπάνια, όπως επίσης για την Coca Cola ή τα McDonalds, για ορισμένες μάρκες baskets, ή την τιμή της κατοικίας, ανάλογα με το συμβολικό status των διαφόρων περιοχών. Το να ληφθεί υπόψη η συμβολική αξία, το να αποτολμήσει κανείς την προσφυγή στην ποιητική γλώσσα... θα προκαλούσε έκρηξη της επιθυμίας. Προφανώς οι ανάγκες υπάρχουν, αλλά εάν όντως η επιθυμία διαδραματίζει ένα ρόλο κλειδί στο πεδίο της ζήτησης, γιατί τάχα η έννοια της έχει τύχει απώθησης από τις οικονομικές αναλύσεις;

΄Εσο ωραία και σιώπα! ποίηση. Μην αναμιγνύεσαι στα της επιστήμης, της οικονομίας, της τεχνολογίας... Και όμως ναι! Θα πρέπει να αναμιχθεί!...Για να μην ματαιοπονεί, έτσι ώστε «το κλουβί να μετουσιωθεί σε πουλί» (A. Pizarnik).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bonnefoy Yves, «Le Monde des Livres», 11-11-2010.

Juarroz Roberto, 1987, *Poésie et réalité*, Paris, ed. Lettres Vives.

France Khayyâm Omar, 1983, *Quatrains*, editions Actes Sud, Arles.

Komla T.A, 2002, «Adorable fou-fou» dans Muchnik J. Sall L. (ed.), *Le grain, le coeur et le mot*, ed. Cirad Montpellier – Feu de Brousse Dakar

Leander Birgitta, 1972, *"Flor y Canto": la poesía de los aztecas*, Ed. Instituto Nacional Indigenista México.

Ortigues E., 1989, *Entretiens*, Le Coq-Héron N°115, pp. 58-72.

Pablo José, textes inédits.

Paz Octavio, 1974, «Teatro de signos», Ed. Fundamentos, Madrid

Pizarnik Alejandra, 1982, *Poemas*, Buenos Aires, Centro Editor de América Latina. Rimbaud Arthur, "Les effarés".

Ryokan, 1986, les 99 haïkus de Ryokan traduit et présentées par JeanTitus-Carmel, Ed. Verdier France.

Tejada Gomez A., 1974, *Canto popular de las comidas*, Buenos Aires, Ed. Boedo

Tremolières J., 1968, «Manuel élémentaire d'alimentation humaine», Paris, ESF.